

Articoli/Articles

DE PODAGRAE LAVDATORIBVS

VALAHFRIDVS (WILFRIED STROH)

Philologicae Classicae Seminarium in Vniuersitate Ludouico-Maximiliana
Monacensi, D

SUMMARY

IN PRAISE OF GOUT

Gout is said to be a very painful disease. Yet it has had its ardent eulogists, not just beginning with Lucian, whose panegyrics are full of bitter irony, but with the German humanist Willibald Pirckheimer, who gives a reasonable account of all advantages gout could bestow on men. Hieronymus Cardanus tried to improve on him, but with small success. So Jacobus Balde SJ surpasses all writers before him with his immortal Solatium Podagricorum, where in an incomparable way he combines joke and seriousness, Christian and Stoic morals.

Libenter hanc orationem tam Latinam quam poeticam et medicam Nicolao D. Piscatori dedico, qui inter medicinae artifices ut fere nemo etiam Musis Latinis deditus est. Quid mirum? Per plus quam triginta annos sodalis fidelis nostrae Sodalitatis LVDIS LATINIS faciundis e.V. erat. Omnium sodalium nomine opto ut uiuat et ualeat.

Laudare laudanda quam facile est! Quis non libenter aut Herculem, qui orbem terrarum a monstris purgavit, aut Matrem Teresam, quae inopibus aegrotisque auxilio subuenit, encomio celebret? Difficilius opus igitur, magis arduum et spinosum oratores aggrediendum sibi inde a Gorgia censuerunt. Is enim Helenam ipsam atrocissimi bel-

Key words: Gout - Paradox panegyrics - Jacobus Balde

li causam *παρὰ δόξαν*, i.e. contra spem efferre laudibus uoluit¹. Quem tamen Isocrates discipulus eius non sine causa reprehendit, quod Paridis illam probrosam amicam non tam laudauisset quam defendisset idque ipse emendare noua oratione uere encomiastica paratus erat². Nec contentus ea etiam Busirin tyrannum, qui hominum interfector existimabatur, suis laudibus dignum iudicauit. Scilicet quo turpior materia eo admirabilior oratio.

Inde igitur natum est illud *encomii paradoxum*³ opus quod dicitur. Nam, ut pauca exempla afferam⁴, in Graecis litteris Lucianus *Muscae*, Synesius *Caluitii laudes* scripsit, in Latinis uero maxime Fauorinus, qui Gellio (17,12) teste in *infames materias* ingenii exercendi causa *libens se deiciebat*, ut, *cum Thersitae laudes quaesiuit et cum febrim quartis diebus recurrentem* (siue quartanam) *laudauit*. Cuius *lepida nec facilia inuentu* dicta, quae Gellius admiratus est, perdita nobis sunt omnia. Quod eo magis dolemus quod Fauorinus primus fuisse uidetur qui humani corporis morbum aliquem laudandum sibi elegerit. Id ipsum autem renascentium litterarum tempore non pauci fecerunt. Qui, cum Erasmus *Stultitiae laudibus* suis (ed. 1511) illud encomium paradoxum in litteras Latinas denuo induxisset⁵, praesertim podagrae ut morbi dolorum plenissimi aque a medicis desperati laudes cecinerunt⁶. De qua iam Ouidius (Pont. 1,3,23): *Tollere nodosam nescit medicina podagram*⁷. Horum dux et princeps fuit Bilibaldus (Willibald) Pirckheimer, eruditissimus Norimbergensium, a quo a. 1522 in urbe patria edita est *Apologia seu Podagrae Laus*, saepissime postea et typis excusa et imitatione expressa⁸. Cui tamen primi inuentoris palmam multi extorquere conantur, cum eum ad exemplum Luciani, primi Podagrae encomiastae, scripsisse contendunt. Sed id minime uerum est⁹.

Non equidem negauerim Luciani *Podagram* siue *Tragodopodagram*¹⁰ et ingeniose scriptam et a Bilibaldo aliisque studiose lectam esse, sed tota indole ac proposito ab opere oratoris Germani diuersa est. Est autem quasi tragoedia breuior, in tres actus diuisa¹¹, tam actoribus

De podagrae laudatoribus

quam choro instructa. Vbi Podagra ipsa in secundo actu quasi dea in scaenam intrat (aut e machina eo transfertur) baculo, ut conuenit podagricae, subnixa seseque gloriose iactat omnium dolorum reginam esse inuictam, quam nec tura in aris incensa mitigent neque Apollo deorum medicus pharmacis uincat (138-140, 143 sq.):

*Τίς τήν ἀνίκητόν με δεσπότιν πόνων
οὐκ οἶδε Ποδάγραν τῶν ἐπὶ χθονὸς βροτῶν;
ἦν οὔτε λιβάνων ἀτμὸς ἐξιλάσκειται*

...
*ἦν οὔτε Παιᾶν φαρμάκοις νικᾶν σθένει,
πάντων ἰατρὸς τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν...*

“Quis me inuictam dolorum reginam Podagram non nouit in terris mortalium? Quam nec turis uapor mitigat ... nec Paeon medicamentis uincere ualet, qui omnium deorum caelestium medicus est ...”. His uerbis, quibus chorus, podagricorum scilicet, assentitur, tantum potentia et uires huius crudelis dominae¹² laudantur, nec tamen per aretologiam aliqua beneficia dicuntur quae ea in homines contulerit. Neque eius initiati mystae – sic sese ipsi appellant (44 et saepe) – cum laudes eius, ut iussi sunt, cantant¹³, nihil de aliquo amore aut beneuolentia deae dicunt, sed eam unam ob causam de ea non queruntur, ne resistendo in ultionem dolorosam incurrant (176 sq.). Iubet enim illa, quae se uero nomine Homericam Aten dicit (185-187), omnes podagricos primum *εὐστομεῖν* i.e. bonis uerbis uti eum in modum, ut etiam cum risu et plausu in sua balnea portentur. Ergo in huius deae adoratione mystica non gratus animus piorum manifestus fit, sed magis timor dolores plures metuentium.

Quod etiam in tertio actu demonstratur. Podagrae diuinae enim aduersantur duo medici, origine Syri, qui se inuenisse unguentum aliquod pro medicamento iactant, quo podagra expelli possit. Sed pessime naufragium faciunt. Podagricus enim quidam, in quo hanc suam medicinam experiri iubentur, minime sanatur, sed dea insti-

gante etiam grauioribus tormentis usque ad eiulatus miserrimos cruciatur. Triumphat igitur Podagra uictrix, quam chorus adorat supplex cantico, ut in tragoediis eis solet fieri, in quibus contemptor aliquis deorum, ut apud Euripidem Pentheus et Hippolytus, ab irato numine, scilicet Baccho et Venere, punitur. Sed quam longe ab his dis immortalibus Podagra distat nocentissima! Non igitur ne per ironiam quidem Lucianus hic laudauit podagram, quamquam potentissimam fatetur, sed potius irrisit eos philosophos qui ut Plato et Stoici deos omnium bonorum prouidos auctores dixerunt, aut etiam magis podagricos ipsos, qui timida dissimulatione suos labores mitigare et morbo suo quasi blandiri conantur. Eos potissimum ludibrio haberi chorus aegrorum ipse quodam modo fatetur ultimis uersibus, quibus podagra laborantes hortatur ut rideri non recusent (332/3):

*πάς δ' ἀνεχέσθω τῶν πασχόντων
ἐμπαιζόμενος καὶ σκωπτόμενος.*

“Sed ei qui patiuntur omnes derideri et ludibrio haberi discant.”

An crudele et inhumanum uidetur ridere eos qui tantis doloribus uexantur? Non nimis. Nam hic morbus ut minime gratus, ita ne letalis quidem est. Vnde etiam nouis temporibus podagra saepius inter mala ridicula quam inter periculosa habita est¹⁴.

Redeamus igitur ad Bilibaldum Pirchkheimer inuentorem harum laudum, uirum in rebus publicis ualde uersatum, Caesaris ipsius familiarem. Qui Graecis litteris eo tempore fere eruditissimus erat, Luciani opera non pauca Latine uertit¹⁵. Is se ipsum in praefatione a. 1521 scripta iam multos annos podagra laborauisse fatetur¹⁶ – quod ante eum Ennio¹⁷ excepto nemo scriptor fecit –, ideo etiam uino sibi interdixisse (quod tamen nil sibi profuisse affirmat). Inducit autem Podagram ipsam loquentem ad imitationem aut Luciani aut etiam Erasmi, apud quem Stultitia ipsa se laudat. Opus suum autem inscri-

bit secundo loco *laudem*, primo *apologiam*. Podagra enim e magna parte contra accusatores quosdam se defendit et quoniam origine et nomine Graeca est¹⁸, non more Romano patronum aliquem adhibet, sed ipsa sibi patrona existit. Est autem tota eius oratio elaborata ad leges rhetoricas, quarum Bilibaldus ut orator publicus peritissimus erat¹⁹. Cuius conspectum hic pono (numeros paragraphorum ex editionibus Winterianis²⁰ addidi):

- 1-6 dedicatio (ad Ioannem Bannissium)
- 7-12 prooemium: *sine praeiudicata opinione se audiendam esse*
- 13-16 propositio siue partitio
- 17-23 argumentatio ante causam: *contra populi rumores*
- 24-84 argumentatio de causa ipsa
 - 24-40 I. (relatio criminis) *aduersariis ipsis incommoda podagrae adscribenda esse*
 - 41-42a praemunitio: „*temperatissimis quoque podagram nocere*“
 - 42b-43 II. *mala podagrae leuiora esse*
 - 44-84 III. *podagram plurimorum bonorum causam esse*
 - 44-50a *de honoribus*
 - 50b-51 *de deliciis*
 - 52 *de periculis uitatis*
 - 53-54 *de re domestica aucta*
 - 55-60 *de litteris et artibus liberalibus*
 - 57 *de musica*
 - 58 *de rhetorica*
 - 59-60 *de astrologia (cum arithmetica)*
 - 61-63 *de medicina*
 - 64- 67 *corpore debilitato animum sanari:*
 - laus animi ut caelestis*
 - 68 *de commodis corporis quoque*
 - 69-74 *de uitiiis animi emendatis:*
 - superbia, maleuolentia, ingluuies,*
 - impudicitia, excandescencia*
 - 75-82 *uirtutibus animum exornari:*
 - de ueneratione Dei,*
 - de caritate erga homines*
 - 83-84 *podagrorum exempla nobilissima*
 - 85-88 peroratio

Ac *proemio* quidem Podagra more usitato curat, ut iudices beneuolos sibi reddat. Quo loco magis quam alibi sententiis ac paene uerbis Ciceronis utitur, nempe eis quibus ille in causa Cluentiana olim *tenebras se offudisse iudicibus gloriatus est* (Quintilianus, inst. 2,17,21)²¹. Tum quoniam *narratione* hic nihil opus erat, statim *propositione* siue *partitione* omnem materiam in tres locos diuidit (quos postea diligenter seruatura est). Sed antequam ad causam ipsam accedit, anteponit aliquid (ut Cicero saepe non nihil causae ipsi praefigit), scilicet rumores populi non audiendos esse²². Apud populum enim quin Podagra male audiat non dubium est, sed ea contra affirmat stultis hominibus optima quaeque odio esse, ut interdum pueri suos magistros, malefici bonas leges detestentur (18-21). Vnde aduersarios quibus Podagra respondet uidemus non esse eosdem atque illos de plebe homines, sed quosdam eruditiores. Quorum uerba ipsa quamquam nusquam referuntur, tamen eos ante Podagram apud eosdem iudices dixisse et nunc praesentes adesse ueri simile uidetur²³. Quare Podagra postea ipso aspectu eorum pro argumento uti potest (29): ... *ipsos precor, intueamini, iudices, ipsorum inspicite corpora, facies, cutim* ... Nisi haec tantummodo figura quaedam *euidentiae* putanda est.

Ac prima parte *argumentationis* (22-40) Podagra ostendit ipsos aduersarios siue obtrectatores suos in culpa esse, cum luxuriose uiuendo, opipare cenando, immodice bibendo sibi hunc morbum (Podagra ipsa inuita!) adsciuerint. Atque haec pars quasi satirica rite *relatio criminis* in aduersarium dicatur. Sumpta autem est ex eis quae iam antiquis medicis nota erant nec multos e recentibus fugerunt: scilicet Luxuriam Podagrae matrem esse. Vt Seneca castigator sui saeculi in *Epistulis moralibus* (95,20 sq.) Hippocratis sententiam laudat, qui olim negauit feminas podagra laborare: nunc autem, ait Seneca, quia illae non minus peruerse quam uiri edere, bibere, libidini contra naturam indulgere consueuerint, *beneficium sexus sui uitiiis perdiderunt*, nempe et ipsae podagrae factae. Quem locum Bilibaldi Podagra copiose in omnes qui lautius sibi indulgent adhi-

bet²⁴ ipsorumque aduersariorum *corpora*, ut iam uidimus, pro testibus peccatorum spectabilia exhibet. Quod autem temperatissimis quoque hominibus podagram molestam esse aiunt, id *praemunitione* ea eleuat quod et raro fieri soleat et plerumque ut hereditarius morbus parentum uitio debeat. Quam molestiam tamen et ipsam modeste uiuendo temperari posse confirmat.

Secunda autem parte argumentationis (42b-43), quae infirmior est, ut argumenta in medio posita solent esse, comprobare conatur mala podagrae leuiora esse quam uulgo credantur faciliusque posse tolerari. Vbi non iniuria Podagra eo potissimum nititur, quod si quis audierit amicum aliquem podagra correptum esse, non id molestissime ferat, sed potius ridendi iocandi causam sibi oblatam censeat. Simile quid iam apud Lucianum podagrifici senserunt.

Tertio loco autem eoque grauissimo Podagra se multorum etiam bonorum causam esse euincit. Argumentum uidelicet maxime paradoxum. Quae sunt enim ea bona? Atque incipit ab eis quae exteriora et uulgaria dicuntur, a multis indoctis autem pro solis bonis habentur, ut sunt honores et deliciae (44-51). Quis enim non nouit podagrifici propter humanitatem semper optimas sedes reseruari: Ceteri stant, podagrifici sedent. Maioris momenti autem quam isti uiles honores sunt artes liberales (55-60), id est studia optima, quibus podagrifici multo facilius uacare possunt quam sani, qui huc illuc ad negotia tanto studio currere coguntur, ut eos non certa sedes detineat. Inter quas disciplinas, quibus etiam musica, astrologia, arithmetica, medicina adnumerantur²⁵, Podagra primum uel maximum locum dat Rhetoricae (58)²⁶, quae podagrificis ad excusandum morbum suum, id est ad praestringendos hominum oculos plurima argumenta ministret, *ita ut hic talum intorsisse, ille pedem ad lapidem offendisse, alius ab alto cecidisse aut aliud quid ridiculi pretendat*. Quid quod etiam iure iurando si necesse sit, haec mendacia confirmet? Facete id quidem, sed non tam ad Podagram laudandam quam ad ridendos podagrificos, quos morbi sui pudeat, aptum. Simile quid de astrologia

praedicat (59-60): posse podagricos, sine instrumentorum ope, et lunae solisque defectus et niues imbresque imminentes non aliqua ratione, sed corporis ipsius sensu praecipere. Quod certe in his sublunaribus ualet – nam tempestatum mutationes podagricis molestiores sunt quam aliis –, uix tamen in eis quae supra sunt.

Magis seria sunt quae sequuntur (64 sqq.). Nam hic Podagra ad patrocinium sui fit paene Platonica, cum animum corpori anteferendo id quidem dolere podagricis fatetur, mentem autem purgari a uitiis, exornari uirtutibus (75). Etenim a quot factis improbis iam podagra homines morbo suo languidos auocauit! Ultimus denique finis argumentationis plane religiosus et Christianus est: Nam podagricos doloribus uexatos ad deum uenerandum multo prouiores esse Podagra suo iure affirmat (75 sq.). Quis negare ausit? Addit Podagra etiam exempla quaedam nobilium podagricorum, inter quos Achilles est, qui, ut omnes norunt, sociis Graecis in summo discrimine succurrere noluit. Quam ob rem? Homerus quidem id propter Briseidem ereptam negasse eum dicit. Negat Bilibaldi Podagra: uerissimam causam fuisse podagram. Podagricus fuit Achilles, iniuria ποδώκης dictus²⁷. Sed hoc etiam in iocis paene ineptum est, sic traditas fabulas ad commodum causae suae peruertere. Ceterum oratio Bilibaldi meo iudicio satis bona sciteque facta est. Omnia certe collegit, quae pro podagra commemorari possint, in quo ad exemplum Moriae Erasmi ualida infirmis, proba improbis, seuera icosis sic admiscet, ut lector semper attentus in exspectatione nouarum rerum teneatur²⁸. Ac caue omnia ut friuola despicias. Vnam tamen rem possis reprehendere, si totius orationis dispositionem mente perpendas. In prima enim parte (22-42a) uituperat podagricos, quod ipsi huius mali causa existant, in secunda (42b-43) eos consolatur, cum id malum tolerabile dicit; in ultima autem comprobatur hunc morbum non modo non malum, sed etiam bonorum causam esse. Illic igitur malum esse conceditur, hic e magna parte negatur. Haec aliquatenus inter se pugnant. Sed ne id quidem ratione quadam caret. Nam in prima parte communem

seu uulgarem sensum sequitur, in fine autem ad altiora ascendens quasi philosophus aut theologus loquitur. Neque orationem inter se prorsus consentientem scribere uoluit, sed, ut Gorgias Helenae encomium *παίγνιον* dixit, sic ipse Podagrae laudes *nugas* nominat²⁹. Pirckheimeri nugae, ut par erat, magno plausu accipiebantur. Saepius quam decies haec oratio typis expressa, in multas linguas uernaculas translata est³⁰. Quis postea ausus est certare cum tanta eloquentia oratoris Caesarii? Paucorum nomina affero. Certe non certauit cum eo Christophorus Balista, qui non laudes, sed elegiaco carmine potius uituperationem podagrae scripsit, cui ut medicus bellum indixit et remedia monstrauit³¹. Nec Bilibaldum ualde aemulatus est Eobanus Hessus, tum poetarum Germanorum princeps, apud quem Podagra ut in illo ipsa se defendit, ea quoque distichis elegiacis usa³². Nam plurima Hessus siue is poeta Germanus uulgaris, quem se secutum dicit, e Pirckheimero sumpsit.

Longe notius quam horum et aliorum opera est *Podagrae encomium*, quod Hieronymus Cardanus fecit³³, medicinae professor, propter multifariam doctrinam suo saeculo fere celeberrimus. Scripsit enim de omni genere disciplinarum, ut nunc quoque admiratione digna sint quae in medicina et in arte algebraica inuenerit. Atque hic quidem a Pirckheimero ualde diuersus uidetur. Nam cum Bilibaldus *nugari* se scripto suo dixisset, ut plerique eorum qui res contemptas laudauerunt, Cardanus sese supra omnes illos paradoxorum scriptores tollit sibi que fidem quasi historicam asserit (p. 216 A):

Non est hoc argumentum paradoxum, non ostentatio facundiae, aut ingenii [...]. Male laudantur ea, quae iuste laudari non queunt. Velut stultitia, Caluitium, Quartana, in quibus quanto plus elucet Rhetoris eloquentia: eo in argumento leuitas maior deprehenditur: Oratio inanis, & vndique fides ac veritas historiae desideratur.

Audacter hoc dicit. Etiam audacius quod uno Luciano excepto neminem ante se podagrae laudatorem fuisse affirmat. Quid? Ne

Pirckheimerus quidem? Etiam de eo Cardanus tacet. Sed hoc loco uirum soli fidei ac ueritati deditum in mendaciolo deprendimus. Nam cum scribit ad podagrae dignitatem augendam (p. 218 A):

Habet n(am) nescio quid regium podagra, sedet, cum alii stant, & equitat cum alii pedibus ambulant. [...] Quot [scripsi pro Quod] sedent huius beneficio apud principes, alioquin eo prorsus indigni honore? –

non id aperte translatum est e Bilibaldo (46)?

Multos curru sublimes, aut equis phaleratis uehi, sellaue gestari cernitis, qui nisi meo uterentur beneficio, pedibus iter facere cogerentur. quibusdam, cunctis alijs stantibus, et inter Reges, et magnates, sedere licet.

Sic nonnullis locis cum antecessore consentit, qui ei sine dubio innotuit.

Distat autem a Pirckheimero maxime eo quod podagram omnibus numeris, omni ratione laudabilem censeat. Vnde iam in prooemio ad sententiam communi sensui repugnantem cogitur: concedit enim inter mala esse podagram, sed mala multa laude digna esse. Quod si laudabilia sint, certe mala non sint. Aut haec uerba suum sensum perdidierunt. Probabilius est quod morbos quosdam, quorum una sit podagra, et multos dolores etiam utiles dicit. Atque per haec, quae magis apologiae quam encomii sunt, proludit tantum. Ipsas laudes autem sic instituit, ut primum nobilitatem podagrae demonstrare conetur idque magna farragine argumentorum uix inter se cohaerentium, ut haec: quemuis malle se podagricum dici quam alio morbo affectum esse putari (216 B) – hic longe aliter sentit ac Pirckheimerus (58) –, uel peruetustam esse podagram, ut ipsum nomen Graecum indicet, uel non eam per insidias, sed aperte homines inuadere nec quemquam occidere uel, quod etiam Ouidius testetur, a nulla medicina uinci eam posse. Magis ad *nobilitatem* morbi pertinere uideatur, quod (217 A) *cum regibus, caesaribus, pontificibus [...] pugnam init, pauperes rusticosque relinquit*. Quid mirum? Id quod Bilibaldi

Podagra aduersariis suis iure obiecit: eos sua uita uoluptatum plena morbum contraxisse, id nunc ad ipsius laudem conuertit, quippe quae cum rebus iucundissimis, unguentis, citharis, uinis generosis coniuncta sit, *cum Venere & Baccho & delicatioribus dapib(us) perpetuum foedus* fecerit. Quid quod etiam *ad Venerem acriores reddit!* Satis de nobilitate. Secundus locus est de *potentia* (p. 217 A). Atque hic Cardanus nonnulla repetit uerbisque et exemplis dilatat quae iam antea dixit. Inuadere eam totum hominem et ita singula membra attingere, ut *vere sola nostri regina corporis dici possit*. Quare non modo omni medicinae semper eam restitisse, sed etiam quasi ulcisci eos medicos, qui remedium aliquod professi sint. Quo loco ipse satis obscure fatetur se depellere posse podagram inuento aliquo nouo olim gloriatum esse, nunc timere, ne illa (217 B) *aduersum se saeuat*, quamquam *eam solum relegare quaesierit, non exturbare perpetuo e domo, nec alios docuerit* (ut Guilielmum Budaeum peccauisse dicit). Vnde suspicari possis eum hoc totum encomium ad placandam sibi podagram scripsisse. Nam iocari hic certe non uidentur. Mirum est autem quam diserte ad augendam potentiam dolores huius morbi describit, ut quasi totum lexicon synonymorum in his corporis cruciatibus exhauriat (217 B):

Hoc tamen ob id solum dixerim, quod sciam nullum eculeum nullasque fidiculas tantis doloribus hominem afficere posse: lancinantur, trahuntur, distorquentur, punguntur, lacerantur, franguntur, eroduntur artus eorum, qui Podagra correpti sunt. Nullum maius supplicium, quod tam diuturnum ac graue sit, Deos aut inferos tyrannos inferre posse crediderim, quam sint Podagrae dolores.

Talia podagricus quidam, nondum Podagrae mysteriorum conscius, apud Lucianum questus est (u. 1 sqq.). Sed is minime podagram laudare in animo habuit, quod Cardanus tamen sibi proposuit. Nusquam eius encomium tam paradoxum est. Qui eo quoque podagrae uires amplificat quod ceteros morbos illa expellere sueuerit. Ceterum

omnes fere uirtutes ei tribuit: pudicitiam enim esse quae eam a pudendis corporis partibus auocet³⁴, modestiam quae temperatis hominibus parcat, clementiam quae a pauperibus abstineat. Quae e parte contraria eis sunt, quae antea in podagra laudauit.

Sine transitu tum tertio loco, ut uidetur – nam dispositio non dilucida est, de *commodis* dicit quae e podagra quisque percipiat (inde a p. 218 A). Quorum pars, ut iam uidimus, Pirckheimero debetur; neque illius inuentis ualde dissimilia sunt, quae de uirtutibus non ipsius podagrae, sed infusus a podagra dicit: facere enim hominem *pium, castum, continentem, prudentem, vigilem*. Tria tamen (p. 218 B) *peculiaris dona* non e coniectura oratoria, sed e certa medici experientia sumpta addit: *lapidem in vesica generari prohibet, & pulmonem vlcere affici, praeterea eum efficit vini gustum, ut nemo melius uinorum percipiat suauitatem quam podagrosus*. Haec certe uera laus est, encomio paradoxo fortasse non tam idonea.

Sub finem autem recurrit ad id quod iam initio innuit: odio esse multis podagram eo quod morbus sit, quem *melius omnino sit [...] non habere quam habere* (p. 218 B). Sic hercle communis sensus clamitat. Quod Cardanus primum eo refutare conatur quod *morbi* uocem magis ad animi uitia quam ad corporis dolores trahat, ut *stultitia, uoluptas, obliuio condicionis nostrae, iracundia, odium, dolor* morbi uocandi sint. Hoc satis Stoice, et si uerum sit, ualidum argumentum. Sed id ipse perdit Cardanus, cum pergit: *At non morbus est melancholia? et tamen hac ipsa laborasse pluresque [plerosque?] sapientes viros auctor est Aristoteles. quid Poetae, Vates, Sibyllae?* Addit etiam Virgilium *melancholicum*, Lucretium *insanum*, Nasonem *stultum*, Horatium *ebrium* fuisse. Sed haec notissima Marsilii Ficini aliorumque doctrina³⁵ ualet fortasse eo, ut quidam morbi utiles uideri possint, pugnat autem cum eis quae antea Stoice de uera natura morbi dicta sunt. Nec facile id quod in melancholia uerum est etiam in podagram transferri potest. Nam cum Cardanus *promtam ad studia sapientiae mentem* fieri podagra dicit, aliis argumentis opus est,

quorum fortasse grauissimum est, quod podagricis omnes labores molestos excusatione morbi fugere liceat. Ridiculum est autem quod addit eos qui podagram uitauerint in deteriores morbos incidere. Nec minus absurdum eam ob causam amplexandam esse podagram, quia (p. 219 A) *ea conditione nati simus, vt aliquid pati necesse sit* – cur et quomodo? Puto, ne medicis uictus deficiat! Sed hoc si uerum sit hominique sano esse omnino non liceat, sed tantum quasi optio detur morborum, concedendum est podagrae morbum, etsi eligatur, inter mala esse. Quod initio negauit.

Ergo, ut breuiter dicam quod sentio, hic et fere ubique Cardanus consulto id ipsum facit, quod initio recusare uisus est, ut ingenii ostentandi causa rem parum laudabilem longe arcessitis, laboriose exquisitis argumentis extollat³⁶. Simulauit uerum encomium nec fecit. Qua in re non dissimilis est Pirckheimero, qui tamen in dedicatione aperte (§ 3) se eorum in numero ponit, qui febrem, caluitium, stultitiam laudauerint. Peior autem mihi Cardanus uidetur quod eius argumenta nimis acuta interdum inter se pugnant et quod in disserendo non ut Pirckheimerus lucidum ordinem sequitur, sed quoquo ingenium seu furor rapit per uarios dissimilesque locos discurrit. Fuit etiam in Bilibaldo, qui Podagram ipsam suae causae patronam in ficto iudicio studiose dicentem induxit, quaedam comica festiuitas, quam in Cardano desideramus. Cui tamen sagacitatem nemo negauerit.

Audiuimus oratorem disertum, audiuimus physicum acutum. Audiamus ergo tertium poetam ingeniosum Iacobum Balde. Orator scripsit e magna parte *apologiam*, physicus suum esse uoluit *encomium*. Quid poeta? Iacobus Balde componit *Solacium podagricorum* i.e. consolationem quandam. Qua re commotus? Fuisse se narrat olim Augustae Vindelicum (quam nunc Augsburg uocamus)³⁷, ubi ut in urbe opulentissima multi fuerunt podagrici. Ei autem poetam tam in lyricis quam in satiricis tum nobilissimum rogauerunt ut se miseros carmine aliquo solaretur. Nam id quoque Horatio teste in poetae officiis positum est: *Inopem solatur et aegrum*³⁸. Eis igitur

obsecutus Balde consolationem suam post *Argumentum* generale in duas partes diuisit, quarum prima numeris soluta plurima habet, quae medici de natura podagrae deque eius remediis reppererunt. Quae cum a poesi ualde abhorreant, tamen hic liber docet quam studiose Balde in totam eam materiam inquisiuerit. Secunda pars autem hexametris conscripta non minus satyra est quam consolatio, quare duplici titulo inscribitur (p. 73): *Lusus satyricus Siue Fragmenta Poematis Solatium Podagricorum inscripti*. Scripta est autem non modo ad eum lectorem, cui dedicatur, sed ad duo inter se ualde diuersos. Quomodo alter Marcus Liornus Murcia ipse podagricus est, cui ad morbum tolerandum solacia afferuntur, Burghardus Sallius Gintrio contra, qui sanus est, podagra caret, omnes podagrosos ut miseros ludibrio habet. Balde igitur cum podagram laudat, et illum solatur et hunc acerbissime uituperat. Quae proposita inter se paululum pugnare uidentur. Nam in satyra podagra egregium bonum uidetur, in consolatione contra magis malum tolerabile. Quod autem non continuum carmen scripserit, sed *Fragmenta* nonnullis lacunis interrupta, id Balde factum esse dicit, quod (pars I p. 67) *Questus ipsi Podagricorum, in paroxysmo eiulantium, interruperint sibi saepe filum*. Ergo facetam satyram exspectamus.

Incipit autem ab acerrima uituperatione Gintrionis (cap. 1,1-2):

*Demens: qui sacros Podagrae temerare labores
Ausus es, et foedis Dominam proscindere dictis*³⁹.

Hic poeta Podagram quasi dominam, quae ut in Pirckheimero persona, ut in Luciano dea est, ueneratur. Cuius genus nobile autem comprobatur eo quod filia Bacchi Venerisque sit semperque inter diuites et magnates uersetur, pauperibus ignota. Locus sane e Cardano sumptus (p. 217 A 10 qq.), sed more poetico elaboratus (cap. 3,1-4):

Occupet extremum scabies⁴⁰, pannosaque febris.
(Gintrio, quid culpes, iamiam importune uidebis.)

De podagrae laudatoribus

*Morbus hic induitur gemmis, & torquibus aureis:
Armillásque gerit manibus, collóque Smaragdos⁴¹.*

Beatus igitur dicendus qui tam laute uiuit, ut Podagra eum inter suos habere dignetur; miser Gintrio, qui frustra ad tales honores aspirat. Hae sunt satiricae facetiae, quae paullulum ueri continent. Nec Balde dolores maximos podagrae negat: Fingit colloquium cum Liuorno amico, in quo ille se *cane peius et angue*⁴² cruciari dicit (cap. 4,4). Hanc tamen *flammam* doloris ut diuinam Baldeus adorat; et cum amicus iratus his dictis ad iram incensus optat, ut poeta ipse particeps sui doloris fiat, id paene crudeli ludibrio recusat (u. 18-22):

*Ah! non sum dignus tam grandi munere Diuûm.
Non est in votis hominum sors ista locata,
Sed Fatis. Fato regeris: tibi Fata ministrant.
Quod mulcet, Fatum est. tu felicissimus esto.
Dij tibi *delicias* dederunt artémque fruendi.
Gintrio quod munus daret, vt contingere posset
Fortunae hunc apicem? contentus sorte suâ sit:
Vescatúrque fabis, & lente, & furfure cano:
Tu lepores & sumen edis, Rhenóque lauaris⁴³.*

Non aqua Rhenana scilicet, sed uua Bacchi! Ergo illae deliciae, quas Bilibaldi Podagra in diuitibus uituperauit et ut causas morbi accusauit, hic in commoda podagrae detorquentur. Quam longe haec distant a seuera Stoica cantilena, quae antecessit!

Etiam ingeniosius est quod sequitur. Nam podagra quod insanabilis est, id Cardanus eius magnae potentia tribuit. Parum sane solacii! Balde autem per allegoriam urbanam ac festiuam Podagram esse fingit mulierem humanam, quae podagrigo ut sponsa aut uxor contigerit. Sic fit ut pertinacia illa qua hic morbus aegrotos pesequitur e uitio uirtus fiat maxima. Nam quid in uxore laudabilius inuenias quam si qua marito tam fideliter dedita sit, ut ab eo se numquam dimoueat? (cap. 7,1-3; 8,11-14)

*O quàm fida tibi, bone vir, quàm Nympha pudica
Contigit ex paucis! sublapsa ad crura pedesque
Admitti demissa petit, sponsúmque salutat.*

[...]

*Sunt inconstantes aliae; Lunaéque recursu
Mutatae vario, dubia leuitate vagantur:
Contemnúntque viros, & flammea trita relinquunt.
Haec constanter amat. vix ipsa in morte relinquet⁴⁴.*

Iam cognoscimus: Podagra quod in pedibus potissimum uersatur, id secundum Baldeum signum deuotionis est piique amoris. Facilitas autem, quae uirtus in muliere fidelitati uicina est, comprobatur e prosodia, cum (pro dimensione syllabae paenultima) modo pódāgra, modo podāgra⁴⁵ sit (cap. 10,1-3)⁴⁶:

*Adde: quòd est habilis; formae se accommodat omni.
Vis Podāgram? breuis est. Mauis retinere Podāgram?
Longa fit, haud ideo generis Communis [...]⁴⁷.*

Generis communis esse quod eam negat, id duplicem intellectum habet. Nempe e mulieribus communes putandae sunt quae meretricum more omnibus uiris morem gerere parati sunt⁴⁸; syllabarum autem eae communes a grammaticis uocantur, quae aut pro breuibus aut pro longis haberi possunt⁴⁹. Atque haec omnia ludicra et iocosa praeludunt praeceptis magis seriis. Iam locus proximus paulo grauior est, cui sententia paene Platonica subiacet. Docet enim Balde (cap. 11,1-3) eum qui *pedibus captus* sit *liberum* tamen esse *mente*, qua etiam *caelum tranare* possit. Cur ergo non pedes despiciat? Aliquanto post etiam magis Platonice philosophatur (cap. 22,6-8):

*Quam pedibus calcas, terram contemne iacentem.
Carior es Superis⁵⁰. Ideò sublime dederunt
Os animúmque tibi, rectósque ad sidera vultus⁵¹.*

An hic Baldeum Iesuitam magis quam Platonem D. Ignatium sui ordinis conditorem respexisse credamus? Nam huic tribuitur senten-

tia ualde Platonica: *Quam sordet mihi terra, dum coelum aspicio*⁵²! Sic de primo uersu uidetur. Verba tamen quae sequuntur nos magis ad Platonem uel Ouidium eius asseclam (met. 1,85 sq.) reuocant: *os homini sublime dedit caelumque uidere / iussit et erectos ad sidera tollere uultus*. Balde autem iocosius pergit (u. 9 sq.)

*Effigiem à pedibus nemo sibi sumere curat.
Dimidiùm pictus, collo tenuis, hoc homo totum*⁵³.

Sub finem operis autem ad sententias etiam magis seueras sibi uiam munit. Nam a Platone, qui inde ab Augustino Christianis carus fuit, uenit ad Stoicos, quos Balde ipse semper propter fatum et prouidentiam et contemptum uulgarium bonorum unice amauit. Eis enim cum uirtus sola pro bono habenda esse uidetur, dolores ipsi, quos podagra affert, quasi occasionem praebent uirtutem exercendi. Non abnuenda sunt igitur, ut Epicureis et Peripateticis uidetur, ea tormenta, sed potius ut a fato data dona caelestia accipienda (cap. 43,3-6):

*Si pateris Podagram; credas tibi ab aethere missam.
Mollibus e cathedris quidquid dictatur, omitte.
Ad notam te verte Stoam. quum saeuiet ardor
In corpud penetrans, collo suppone Cleanthen*⁵⁴.

Cui plures addit Stoicos in aegroti lecto disponendos, etiam Speusippum et Pythagoram, qui indigne eiulare in dolore uentent⁵⁵. Neque id sufficit (cap. 43,16-19):

*Siquid habere cupis praesentius, accipe summam.
Deme malo laruam; monstrúmque videbis inane.
Offert vincendus sese dolor in pede laeso,
Nil aliud, terrens animam mollem atque pusillam*⁵⁶.

Hoc paene obscurum philosophiae mysterium est. Si recte intellego, pes aeger quasi occasio uidetur uictoriam de dolore obtinendi, nam tantum larua (siue persona) doloris speciem mali habet. Simili modo Seneca in

Epistulis (24,13) de malis inani terrore argentibus: *non hominibus tantum, sed rebus persona demenda est et reddenda facies sua*. Vbi idem postea dolorem alloquitur (14): *nempe dolor es* (= tu nihil nisi dolor es), *quem podagricus ille contemnit*. Et si quis podagricus queritur quod nec currere nec stare possit, non solum ei Balde suadet ut sedeat uel iaceat, sed etiam ipsam standi facultatem Stoice interpretatur (cap. 43,28 sq.):

*Virtus, est hominis sapientis vera statura.
Siquid sinceræ recubans virtutis habes, stas*⁵⁷.

Vbi hoc monosyllabo uis standi mirifice declaratur. Quis illa Paradoxa Stoicorum acutius expressit?

Tunc ad solacium adfert plurimos uiros fortissimos, rarius etiam feminas, hoc morbo correptos esse (cap. 44 sqq.). Inter eos fuisse quosdam qui carminibus quoque podagram temperarent aut alienis aut suis (cap. 58-65). Quos qui imitentur, si parum apti poeticae sint, eis Balde saltem uersus *scazontes tardipedes* commendat (cap. 59,22 sq.). Quin etiam Ennio, qui tam uinosus (Horat. epist 1,19,7) quam podagrosus fuisse creditur, uersus adscribit lingua Osca id est uetere atque obsoleta⁵⁸ in laudem podagrae conceptos (cap. 61,6-10):

*[...] Magna est pollentia flammae
Scaeuâ Podagrae tuae; quam Cascus sentio Vates.
Quem semel adgretta es, non euasisse potestur.
Pes torporatus taxim subsidit, ineptus
ad quodvis itiner, plantam mordente gemursa [...]*⁵⁹.

Tandem sub finem carminis, cum *fessa ratis iam littora spectat* (cap. 84,2)⁶⁰ admiscet etiam, quae dudum exspectauimus, monita Christiana. Exclamat: Nonne martyres illi constantissimi grauiora passi sunt? (cap. 84,2-10; 14-16):

*Turbidus ardenteis neruos cùm lancinat humor:
Sic tecum insistas: Quantò maiora tulerunt*

De podagrae laudatoribus

*Insontes, quàm tu reus exitialis Auerni?*⁶¹
Vstus membratim vero Laurentius igni,
Fumantem implebat cratem: te fictus adurit.
Fictam pro vero tanta raucedine damnes!
*Hippolytus distractus equis*⁶²: *fuit Eustachio bos*
*Igneus hospitium*⁶³ [...] *[...]*
[...] tu sanus olorum
*In plumis recubas, in strato Sardanapali*⁶⁴,
*Ebrius: & quereris Decij*⁶⁵ *tormenta tyranni*⁶⁶?

Nec deest Christi ipsius *terram inter et astra* pendentis (cap. 84,36) exemplum. Quid si podagra ad illum etiam uiam muniat? Hic Herculis Stoici illud *Per aspera ad astra* coniungitur cum Christianorum opinione, qui, cum in caelum ascendunt, sese in ueram patriam redire credunt (cap. 84,57-62):

*Crede mihi è terris non est via mollis ad astra*⁶⁷.
Si pateris; multo patiendi exercitus vsu,
Ad patriam reptans, tantò velocior ibis.
*Quo non pertingunt ocreae, celeresque quadrigae*⁶⁸.
*Festinat lentè*⁶⁹ *podagra: at compendia carpens*
*Praeuenit Hipponam*⁷⁰, *natúmque Atlante nepotem*⁷¹.

Affectibus ad caelum, non pedibus iri iam Augustinus, *Magni lux altera mundi*⁷², docuit⁷³, quem Balde laudat. Tum autem pauca magis philosophica Christianis admiscet (cap. 84,66-68):

Quare age, cùm fibras rabies arcana flagellat,
Et pes intumuit; totum permitte Deo te.
*Assentire Deo: fies diuinus & ipse*⁷⁴.

Deo assentiri praeceptum est Stoicorum, qui *deum* idem esse uoluerunt atque immutabile fatum (ut Cleanthes in notissimis uersibus explicat)⁷⁵. Cetera autem nos magis reuocant ad Platonem. Nam Stoici quidem nos deum sequi iubent, Plato autem philosophum, dum diuina illa et ordine composita spectet, credit fieri, *quan-*

tum homini liceat, et ipsum compositum et diuinum (rep. 6,500 C: κόσμος τε καὶ θεῖος εἰς τὸ δυνατὸν ἄνθρωπῳ γίγνεται)⁷⁶. Nisi quod Balde hic uix de spectaculo aliquo diuinarum rerum aut idearum Platoniarum cogitat. Fortasse autem respexit etiam illud, quod Christus in monte praeceperat (Matth. 5,48): *Estote ergo uos perfecti sicut et Pater uester caelestis perfectus est.*

Breuius Balde etiam anastasin i.e. resurrectionem mortuorum tangit, in qua podagricos auibus celerius olim uolatuos affirmat (cap. 84,69-73); tum autem Christianam disciplinam, quod miramur, omnino relinquit: Iterum totus fit Stoicus et Liuorno suo *potum e fonte Cleanthaeo* ministrat, satis *robustum et masculum, salis sulphurei* plenum (cap. 85,1-6). Exemplum doloris tolerandi autem ei proponit non unum e Stoicis nobilioribus (qui podagra caruisse uidentur), sed Polemonem sophistam, a Baldeo tamen inter *Sophos* habitum⁷⁷, qui cum a podagra miserrima tam ambulare quam edere prohibitus esset, ipse sese sepeliuit, ut de uita decederet⁷⁸. Quod Balde, qui mortem uoluntariam probare non potuit, commutat in meditationem mortis – *Mortem meditans finemque dolendi* (cap. 85,10) – et lectorem podagricum monet, ut pheretrum id est sarcophagum sibi comparet inque eo saepe iaceat mortem exspectans, quam iam ante praeipuerit. Sequitur colloquium lepidum cum ipsa Morte, quam sapiens podagricus, ut olim Polemo, gloriose salutare potest (cap. 85,18-20):

*Serò uenis. iam iam antè stiti: non grande trophaeum
Ex me mactato referes. Praeuenimus arcum⁷⁹,
Insidiásque tuas ...⁸⁰*

Sequuntur praemunitioes ad ea quae Mors minatura sit (cap. 85,20-26):

*... Sed mox portabere, dices.
Quando iui? Decimus iam circumuertitur annus.
Ex quo me semper soliti sunt ferre ministri.*

De podagrae laudatoribus

*At ferri a famulis forsam iam dura negabis,
Posse, nisi ad tumulum? Sed & haec sperata quies est.
Nam nec inassuetum, nec triste, quiescere, nobis.
Nil opus ergo minis. sperno tua sibila⁸¹. Vixi⁸² 83.*

Qui semper ad quietem coactus a ministris portabatur, illam transportationem ad ultimam quietem non metuit.

Sed haec non tam Stoica quam communia sapientium. *Formidabilior* autem aliquis *sacris mugitibus instat* (cap. 85,31)⁸⁴. Est autem Albertus Marschockius quidam, qui doctrinam, ut Balde uocat (p. “245” = 145), *Hyperstoicam* profitetur. Magis enim quam alii id agit, quod Balde poposcerat: *Deme malo laruam* (cap. 43,17, u. supra). Non sese opponit dolori ut malo, sed eum potius irritat ut aduersarium, talibus uerbis (cap. 86,7; 12-14):

*Congredere exarmande Dolor, mea liuida serra.
[...]
Vre, seca corpus. mens nostra immota manebit.
Materiam nobis illustris flamma ministrat
Laudis. habet virtus, quo se nunc improba iacet⁸⁵.*

Quid? nonne Stoici docuerunt dolorem ut alia quae plurimis mala uideantur, quamquam mala non sint, tamen esse inter *ἀδιάφορα ἀποπροηγμένα*, i.e. ea indifferentia quae sapiens quoque, si optio detur, recuset. Hanc doctrinam hic Hyperstoicus et respicit et tamen quasi auget et supergreditur, cum dolorem, non quidem propter ipsum, sed propter uirtutem, attamen a se appeti fatetur (cap. 86,15-20):

*Haud equidem tormenta peto toleranda, quòd vrant,
Excrucient, laedant: sed vt illis ritè probatus,
Talibus ostendam subigi non posse ferocem
Inuictúmque Animum. caeco furit igne tumultus:
Non gemo propterea. fodicat: sed non gemo. scindit:
Non tamen idcirco gemitum dolor exprimit ullum⁸⁶.*

Haec, ut uidetur, minus iam Zenonis et Cleanthis sunt: Stilponem ille Hyperstoicus nominat (86,24); nam is secundum Senecam docuit esse quandam ἀπάθειαν (*impatientiam*), quae mala ne sentiri quidem sineret (epist. 9,3): *Hoc inter nos* (sc. Stoicos) *et illos interest; noster sapiens uincit quidem incommodum omne, sed sentit; illorum ne sentit quidem*⁸⁷. Ergo illi, qui patiaturs libens (86,64), etiam medicinae artem contemnere licet (86,67-69):

*Nil mihi cum Medicis. sinite insanire beatum
Quantiscumque malis*⁸⁸.

Hancne igitur insaniam Balde podagricis serio commendat, is qui semper infirmus et hecticus tantum medicis debere se fassus est? Admiratur quidem, sed in *Oeconomia*, qua singulorum capitum argumenta exponit (p. “245” = 145), haec *Doctrina Hyperstoica* esse dicitur *efficax, sed non omnibus Podagricis promiscuè vsurpanda: quippe in excessu immanis indolentiae, siue Zenoniani stuporis, fundata*⁸⁹. Erat enim illa ipsa nimia ἀπάθεια Stoica (quem hic maligne *stuporem* uocat), quae, cum etiam misereri uetaret, Baldeum impediuit quominus totus Stoicus fieret⁹⁰. Sed tamen mirandum est, quantum locum hic sacerdos Iesuita post Christianam consolationem, quam satis breuiter absoluit, Stoicae disciplinae concesserit, quam certe, si *excessum* illum *stuporis* subtraxeris, ad tolerandos morbos ac dolores unice aptam credidit. In fine carminis autem illis *uariis porticibus*, ut ait, i.e. sententiis Stoicorum, *nil addere restat* (cap. 87,2 sq.); pro quibus monet, ut Liuornus – nam *certè tua Parca Podagrica non est!* (cap. 87,23) – propinquam mortem meditetur. Adiungit autem quasi per iocum uiginti epitaphia quae podagricis aut ab ipsis aut ab aliis scripta in uariis urbibus reperiuntur (88). Tum uitae ipse non sine facetiis ualedicit (cap. 89).

Nos quoque ad finem peruenimus. Laus podagrae, ut initio dixi, inter encomia paradoxa habetur (ut laus febris et caluitii et similia). Hunc characterem meo iudicio maxime seruauit Hieronymus Cardanus (quamquam id ipse consulto negat): Semper noua argu-

menta profert quae a communi sensu abhorrent eaque copiosissime et sagacissime comprobare studet. Neque ualde uera aut contra dolores profutura ea uidentur. Pirckheimerus in eodem genere magis uulgarem sapientiam sequitur suamque Podagram multa docentem facit quae et uera et utilia sit, a minoribus ad maiora et Christiana ascendens. Balde denique, qui ingenio omnes superat, quasi Cardanum uincere uelit, ab encomio quam maxime paradoxo incipit, cum argumentis ridiculis Podagram quasi aut deam potentem aut uxorem fidelem uenerandam esse dicit. Sed quo magis progreditur, post exempla plurima allata aliquatenus uestigiis Pirckheimeri inhaerens Christiana et praesertim philosophica admiscet. Cognouit enim dolores podagricorum inter ea esse quae, cum mala uideantur, cum patientia Christiana tum praesertim Stoica meditatione uinci possint. Nec dubium est quin hic ueram sententiam suam aperiat. Quam tamen ut nimis seriam et asperam non statim profiteri, sed animos lectorum primum exhilarare uoluit satiricis facetiis et maxime ridicula inuectiua in Gintrionem, quem sibi frustra podagram suauiissimam optare asseuerat, donec mentes ad seueriora satis praeparatae essent. Vbique autem etiam in maxime seria admonitione festiue et iocose inuentis utitur, nempe ut podagricorum animi tristes et deiecti dissoluantur et corroberentur. Sic quod fuerat encomium podagrae, uerum factum est solatium podagricorum. Ergo, me si auditis, inter hos tres Iacobus Balde facile palmam tulit.

BIBLIOGRAPHIA NOTAEQUE

Conspectus librorum

Selectae editiones, uersiones, commentarii

Luciani Podagra

Brassicanus I, Luciani Samosatensis Tragoediae, Podagra et Ocypus [...] latinae fictae [...], Vienna Austriae; [praef. 1.2.1527]. (ed. cum uersione Latina)

Valahfridvs (Wilfried Stroh)

Anonymus, Luciani tragoedia cui est titulus Podagra a quodam graece latineque erudito, uersibus reddita. Podagrae Laus Bilibaldo Pirckeymhero Authore, [Argentorati]; 1529. (uersio Latina)

Zimmermann J, Luciani quae feruntur Podagra et Ocypus, Lipsiae; 1909. (ed. cum comm.)

Macleod MD (ed.), Luciani opera, uol. 4, Oxonii; 1987.1-16.

Tedeschi G, Luciano di Samosata: La podagra, Lupiis (Lecce); 1998. (ed. cum uersione Italica et notis)

Karabas O, Lukianos: Podagra, Athenis; 2008. (ed. cum uersione Graeca et scholiis)

Pauly AF, Lukian's Werke, uol. 15, Stutgardiae; 1832.1865-1879.

Pirckheimeri Apologia

Apologia seu Podagrae laus. Bilibaldo Pirckeymhero authore, Norimbergae; 1522 et 1529. (u. supra sub Luciano)

Anonymus, V. illustris Bilibaldi Pirckheimeri [...] Opera politica, historica, philologica [...] omnia nunc primum edita [...] à Melchiore Goldast, Francoforti; 1610, 204-211. (iterum 1969)

Kirsch W, Bilibaldus Pirckheimer: Apologia seu Podagrae laus, Berolini Wimarum; 1988. (ed. cum uersione Germanica et notis.)

Pirckheimer W, Verteidigungsrede oder Selbstlob der Gicht – Elegie auf den Tod Albrecht Dürers, Lipsiae; 2013. (eiusdem Kirschii opus bilingue post mortem a uidua iterum editum)

Winter U, Willibald Pirckheimer: Apologia seu podagrae laus – Verteidigungsrede oder Lob der Fußgicht, Diss. Eichstetensis, 1997. (ed. critica cum longa praefatione, uersione Germanica, indice uerborum; editio 'microfiche', Egelsbachii et al. 1997. Opus laboriosissimum, quod in pp. 25-34 et 114 plenum conspectum manuscriptorum et editionum praebet, in bibliothecis uix reperitur; mihi accessum praebuit Claudia Wiener optima.)

Winter U, Willibald Pirckheimer: Apologia seu Podagrae Laus: Ein Kommentar, Heidelberg; 2002. (ed. cum comm., non repetit ea quae in editione 1997 inueniuntur)

De podagrae laudatoribus

Cardani Encomium

Hieronymi Cardani [...] Podagrae Encomium nunc primum legitur in:
Hieronymi Cardani [...] Ars curandi parua quae est absolutissima medendi metho-
dus, et alia nunc primum aedita opera, t.1, Basileae; 1566, 666-695.

Hieronymi Cardani [...] medici Podagrae Encomium, in: Dornavius (Dornau),
Amphitheatrum (1619) [u. infra in Collectaneis] uol. 2, 215-219.

Hieronymi Cardani Podagrae encomium, in: Admiranda rerum admirabilium
encomia, 1666. [u. infra in Collectaneis], 148-170.

Hieronymi Cardani Mediolanensis Opera Omnia in Decem Tomos Digesta, uol.1,
Lugduni; 1663, 221-225: Encomium podagrae (Porter / Rousseau 2004, 26 adn.
74 hanc orationem editam dicunt in Cardani In aphorismos Hippocratis commen-
tariis, Patauus, 1653. Sed ibi non inuenitur.)

Anonymus, Meßkram Für die Podagrishen. Darinn des Podagrams vrsprung /
altensherkommen/ hoher vnd nider stant/ lob/ nutz vnd tugent/ angezeigt [...], Fran-
cofurti; 1557. Alter titulus in eodem libro p. A IIr: Des Podagrae tugent beschriben
/ Durch den Hochgelerten Herrn Hieronymum Cardanum. VD16 ZV 2934 [https://
digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN820579807](https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN820579807)

Idem sub hoc titulo expressum: Podagrishen Messkram. Darinn des Podagrams
vrsprung usw. (Postea) Des Podagrae tugent usw, Francofurti; 1567. VD16 C917
<https://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0008/bsb00083245/images/>

Baldei Solatium

Solatium Podagricorum Authore Jacobo Balde è Societate Jesu libri duo, Monachii;
1661. (Occasio & Argumentum huius susceptae Scriptionis (sine paginis). Solatii
Podagricorum pars I, 1-72, pars II: Lusus Satyricus sive Fragmenta Poëmaticis
Solatium podagricorum inscripti. In gratiam Marci Liuorni Murciae [...], 73-147
[falso: 247])

R.P. Jacobi Balde è Societate Jesu opera poëtica omnia[...], t. IV, Monachii;
1729,1-125 (haec editio anastatice expressa est a Gulielmo Kühlmann et Her-
manno Wiegand, qui etiam nouum prooemium addiderunt, Francofurti /M.; 1990)

Die gesunde Krankheit / oder Trost der Podagrishen / Aus des sinnreichen Jesuiten
Jacob Balde Lateinischen / mit Einwilligung des Autoris, löblichen Andenkens / in

Valahfridvs (Wilfried Stroh)

unsere Teutsche Muttersprach gesetzet/von Einem Mitglied des gekrönten Blum-Ordens an der Pegnitz, Norimbergae;1677. (prosa oratione)

Trost der Podagrasten, oder Lob- Schertz- und Satyrisches Spiel [...] Vormahls von dem Hochw. Hochberühmten P. Jacobo Balde, S.J. in Lateinischer Poesië weitläufftig verfasst, Nun mehro aber dem Sinn nach In Teutschen Versen kürztzlich, jedoch in vielen verändert, vorgestellt von J.H.C.H.S.M.D.A.M.S., Francofurti/M.;1745.

Jacob Balde's Trost für Podagraisten, deutsch geboten von Johannes Neubig, Monachii; 1833 (sermone numeris soluto, ingeniose)

Fritz Claus (= Martin Jäger) transl., Das Zipperlein oder Trost für Podagraisten, Biponti; 1906.

Collectanea

Toxites M (ed.), De podagrae laudibus doctorum hominum lusus, Argentorati; 1570. (continet opera Pirckheimeri, Luciani, Christophori Balistae)

Dornavius [Dornau] C (ed.), Amphitheatrum sapientiae socraticae iocoseriae, hoc est Encomia et commentaria [...], quibus res, aut pro vilibus vulgo aut damnis habitae, styli patrocinio vindicantur, exornantur: [...] opus[...] in duos tomos congestum [...], uol. 2, Hanoviae; 1619. (continet in pp.196-261de podagra scripta Luciani, Erasmi, B. Pirckheimeri, Victorini Rhacolomi [aut Rhacalomi] Bohemi [uersio elegiaca Apologiae Pirckheimeri], Iacobi Pontani, Salomonis Frencelii, H. Cardani, Johannis Carnarii, Georgii Bartholdi Pontani a Braitenberg, Pantaleonis Candidi, Johannis Fersii, Nicolai Steinii, Tobiae Iobin, Huldrici Elleposcleri [= Iohannis Fischart], Podagrammisch Trostbüchlein, 1577, Latine uersum sub titulo Sermo quodlibeticus]

Dissertationum ludicarum et amoenitatum Scriptores varij. Editio nova et Aucta, Lugduni Batavorum;1644 (continet Pirckheimeri et Cardani scripta de podagra

Anonymus (ed.), Admiranda rerum admirabilium encomia. Sive Diserta & Amoena Pallas Disserens seria sub ludicrâ specie [...], Noviomagi Batavorum; 1666. (iter. 1667, 1677; continet de podagra scripta Cardani et Pirckheimeri.) <https://reader.digitale-sammlungen.de//resolve/display/bsb10576048.html> (accessi 23.02.2010)

De podagrae laudatoribus

Disputationes

Benedek TG, The spider and the gout: The thousand year history of a fable, in Classen A (ed.), *Gutes Leben und guter Tod von der Spätantike bis zur Gegenwart*, Berolini / Bostoniae, 2012. 229-250.

Billerbeck M, Zubler C, *Das Lob der Fliege von Lukian bis L.B. Alberti*, Bernae; 2000.

Bompaire J, *Lucien écrivain. Imitation et création*, Lutetiae Parisiorum; 1958.

Flood JL, Minerva und das Podagra, in Henkel N et al. (ed.), *Dialoge sprachliche Kommunikation in und zwischen Texten im deutschen Mittelalter*, Tubingae; 2003. 349-370.

Hauffen A, Zur Literatur der ironischen Enkomien, *Vierteljahresschrift für Literaturgeschichte* 6, 1893, 161-185.

Holzberg N, Willibald Pirckheimer: Griechischer Humanismus in Deutschland, *Monachii*; 1981. 269-271.

Holzberg N, Zwischen biographischer und literarischer Intertextualität: Willibald Pirckheimers *Apologia seu Podagrae Laus*, in Fuchs F (ed.), *Die Pirckheimer. Humanismus in einer Nürnberger Patrizierfamilie*, Wiesbaden; 2006. 45-61.

Kivistö S, *Medical analogy in Latin satire*, Basingstociae; 2009.

Maclean I (ed.), *Girolamo Cardano: De libris propriis. The editions of 1544, 1550, 1557, 1562 with supplementary material. Edited with an introduction and chronology of Cardano's works*, Mediolani; 2004.

Marsh D, *Lucian and the Latins: Humor and humanism in the early Renaissance*, Annae Arbor; 1998.

Porter R, Rousseau GS, Prometheus' vulture: the Renaissance fashioning of gout, in Arthur L. Caplan AL et al., *Health, disease and illness: concepts in medicine*, Vasingtoniae; 2004. 11-27.

Seidel R, *Späthumanismus in Schlesien. Caspar Dornau (1577-1631), Leben und Werk*, Tubingae; 1994.

Valahfridvs (Wilfried Stroh)

Stroh W, Kagerer K, Literatur zu Jacobus Balde (usque ad Ian. 2018) <http://stroh.userweb.mwn.de/main7.html>

Tomarken AH, The smile of truth: The French satirical eulogy and its antecedents, Principitoniae; 1990.

Wiener C, Rezension von Ulrich Winter, Willibald Pirckheimer, Apologia seu Podagrae Laus, Heidelbergae; 2002 in Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 127, 2005, 150-153.

Wiener C, J. Baldes Neuburger Satiren, Neuburger Kollektaneenblatt 162, 2014, 115-142.

1. Cf. nunc Paulsen T in: Zimmermann B (ed.), *Handbuch der griechischen Literatur der Antike*, uol. 1. Die Literatur der archaischen und klassischen Zeit. Monachii: 2011. pp. 428-430.
2. De his orationibus diligentissime iudicauit Braun L, “Die schöne Helena, wie Gorgias und Isokrates sie sahen”, *Hermes* 110, 1982. pp. 158-174.
3. Nomen *encomii ironici*, quod nunc plerisque placet, mihi minus aptum uidetur. Nam in ironia siue dissimulatione orator sentiri uult ab audientibus se ipsum ea uera non credere quae dicit. Quod in hoc opere non ubique fieri solet. Etiam in rebus contemptis orator aliquid inuenire potest, quod uere laudandum sit. Vnde recte Dornauius (1619, u. supra in *Collectaneis*), qui amplissimam collectionem talium orationum composuit, haec *encomia* uocat ea *quibus res, aut pro vilibus vulgo aut damnosis habitae, styli patrocini vindicantur, exornantur*.
4. De historia harum orationum nuper egerunt (inter alios) Tomarken AH, *The smile of truth: The French satirical eulogy and its antecedents*. Principitoniae: 1990; Winter U (ed. critica cum longa praefatione, uersione Germanica, indice uerborum), Willibald Pirckheimer: *Apologia seu podagrae laus – Verteidigungsrede oder Lob der Fußgicht*, Diss. Eichstetensis: 1997 (editio “microfiche”, Egelsbachii et al. 1997). pp. 7-16; Marsh D, *Lucian and the Latins: Humor and humanism in the early renaissance*. Ann Arbor: The University of Michigan Press; 1998. pp. 148-180; Billerbeck M, Zubler C, *Das Lob der Fliege von Lukian bis L.B. Alberti*. Bernae: 2000. pp. 1-26. Innumera exempla Graeca et (praecipue) Latina collegit Dornauius in *Amphitheatro* (1619) opere olim celeberrimo (u. supra in *Collectaneis*). De quo cf. Seidel R 1994 (u. supra in *Disputationibus*), pp. 338-363.
5. Cf. imprimis Tomarken AH (supra n. 4), pp. 37-48; de exemplis, quae Erasmus secutus est, cf. ibidem p. 28-37.
6. Tredecim scriptores recentes, qui tamen non omnes uerissimas laudationes fecerunt, complectitur Dornauius in *Amphitheatro* (1619, u. supra in *Collectaneis*). De multis talibus encomiis, inde a Luciano ad Baldeum, agit Kivistö, 2009. pp. 74-94; cf. etiam Tomarken AH (supra n. 4), pp. 59-69. Catalogum

- exhibent Winter U 1997 (supra n. 4), 19 sq. et Flood JL, 2003. pp. 349-351. Aliter Petrarca in libris *De remediis utriusque fortunae* II 84, qui morbum non laudat, sed aegrotos solatur; cf. Flood JL, Minerva... p. 361.
7. De remediis quibus saec. XVI medici podagram sanare conabantur disputat Flood JL (supra n. 6), p. 352.
 8. Editiones diligentissime enumerat et describit Winter U 1997 (supra n. 4), pp. 29-38, de translatoribus et imitatoribus pp. 23-25. Cur hoc Winteri opus non typis, ut dignum erat, expressum sit, uix intellegas. Commentarius, quem postea addidit, habet sua merita, sed non aequae utilis est. Cf. Wiener C, Rec. Winter U (ed. cum comm.), Willibald Pirckheimer: "Apologia seu Podagrae Laus": Ein Kommentar. Heidelberg: 2002, in: Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 2005;127;150-153.
 9. Recte tamen Winter U 1997 (supra n. 4). p. 19: "kein paradoxes Enkomion".
 10. Praeter commentarios cf. praesertim Bompaigne J, Lucien écrivain. Imitation et création. Paris: Boccard; 1958.
 11. Contra hanc diuisionem disputat Tedeschi G (ed. cum uersione Italica et notis), Luciano di Samosata: La podagra. Lupis (Lecce): 1998. pp. 38; sed res non magni momenti est. Dubium certe non est quin *παρὰτραγωδεῖν* uelit Lucianus. Miror omnes doctos homines una uoce negare hoc drama theatri scriptum esse. In quo nil alienum a scaena est.
 12. Iure eam Kivistö S (supra n. 6) p. 75 appellat "merciless [...] nearly sadistic", sed uale errat, quod tormenta podagrae connexa cum peccatis ("sinful activities") credit. Vult etiam chorum, cum de doloribus dicat, auocare homines a uita uitiosa. Sic multa allegorice interpretatur, quae plana et dilucida sunt.
 13. Nimirum ob hanc causam Luciani *Podagra* encomiis paradoxis saepe adnumeratur.
 14. Cf. Pirckheimerum § 43 Flood JL (supra n. 6), pp. 356-358 (de Iohanne Sachs).
 15. De his doctissime egit Holzberg N, Willibald Pirckheimer: Griechischer Humanismus in Deutschland. Monachii: 1981. Certum est Pirckheimerum Luciani *Tragodopodagram* Latine transtulisse, sed ea uersio poetica quae a. 1529 una cum *Apologia Podagrae* edita est (u. Conspectum librorum) non ab ipso facta uidetur. De hac quaestione cf. Holzberg N, Willibald... p. 270.
 16. Plura testimonia huc pertinentia e Bilibaldi epistulis collegit Wiener C (supra n. 8), 151 adn. 1. Cf. praesertim Flood JL (supra n. 6), p. 352 adn. 14.
 17. sat. 64 Marx: *Numquam poetor nisi si podager*. Putauit, ut uidetur, artem musicam ualere ad tolerandos dolores, fortasse Theophrastum (ap. Athenaeum 14,624 A/B) secutus.

De podagrae laudatoribus

18. Iam Romani e Graeco nomine *podagrae* acute collegerunt eum morbum non natiuum, sed origine peregrinum esse (Marcell. med. 26,100).
19. Eo ipse iocose superbit, cum Podagram suam sic gloriantem facit (56): *Praeterea et perbelle [per belle Winter] Rhetorissare doceo, nam me artis eiusce non penitus ignaram esse uel iam puto intellexistis.*
20. Cf. Winter U 1997 (supra n. 4), Winter U (ed. cum comm.), Willibald Pirckheimer: “Apologia seu Podagrae Laus”: Ein Kommentar. Heidelberg: 2002 (non repetit ea quae in editione 1997 inueniuntur). – Winterum sequor in orthographicis; eum in interpunctione sequi prohibet typorum inopia.
21. Cicero, Cluent. 6 [...] *si quam opinionem iam uestris mentibus comprehendistis, si eam ratio conuullet, si oratio labefactabit, si denique ueritas extorquebit, ne repugnetis [...], sed ad extremum exspectetis meque meum dicendi ordinem seruare patiamini.* – Pirckheimer §§ 10 sq. [...] *ut attente, et cum bona uenia, uerba mea ad finem usque audiat, et me meum dicendi ordinem seruare patiamini [...]. Tum autem ne aegre feratis, si opinionem aliquam sinistram [...] sermo conuullet, ratio labefactet, ueritas denique extorqueat.*
22. Recte cf. Wiener C (supra n. 8), p. 150 Podagram hic Socratem imitari monet, qui in Platonis *Apologia* (18 A sqq.) se ante criminum refutationem aduersus inueteratos malos rumores defendendum esse censet.
23. Quod Holzberg N (Zwischen biographischer und literarischer Intertextualität – Willibald Pirckheimers *Apologia seu Podagrae Laus*. In: Fuchs F [ed.], *Die Pirckheimer. Humanismus in einer Nürnberger Patrizierfamilie*. Wiesbaden: 2006, p. 51 sq.), sub horum aduersariorum persona latere uult eos, qui Pirckheimerum ipsum propter Lutheranismi studium calumniati sint, uix credibile est. Nullo argumento enim *mala* in § 13 interpretatur “Lutherische Reformation”. Recte tamen addit “wenn man ihn (sc. den Satz) aus dem Kontext herauslöst”!
24. Ad hunc locum illustrandum Tedeschi G (supra n. 11), p. 27 laudat Galenum et (p. 29) nonnullos poetas, praesertim in epigrammatibus: E quibus Hedylyus quidam (Anth. Pal.11, 414) iam Podagram Bacchi et Veneris filiam fingit: “La connessione tra morbo e ricchezza diventa così un luogo comune della produzione letteraria”. Inde a saec. IX usque saec. XVIII notissima est fabula Aesopia de Aranea (siue Pulice) et Podagra, qua explicatur cur Aranea pauperum, Podagra diuitum domos praeferat. De qua fabula diligenter disputat Benedek TG, *The spider and the gout: The thousand year history of a fable*. In: Classen A (Hg.), *Gutes Leben und guter Tod von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Berlin – Bostoniae: 2012, 229-250. Qui eam contra diuites scriptam putat, fortasse iniuria. Cf. Flood JL (supra n. 6), pp. 359-361. Multa de podagra pecuniosis

- et luxuriosis infesta inuenies etiam apud Flood JL pp. 367-369 et Porter R, Rousseau GS, Prometheus' vulture: the renaissance fashioning of gout. In: Caplan AL et al., Health, disease and illness: concepts in medicine. Vasingtoniae: 2004. pp. 11-27, ibi pp. 15 sqq.; de Petrarca, Erasmo, Pirckheimero, Cardano, Fleissnero pp. 18 sqq. Flood JL (supra n. 6), p. 362 laudat Petrarcam (epist. fam. 6,3): *Podagrae medicina optima paupertas est*. Kivistö S (supra n. 6), p. 76 sq. eo putat tendere plurima de podagrae laudibus scripta, ut uita diuitum et aegrorum opponatur uitae pauperum et sanorum. – Nobis ea notissima sunt e uersibus quos Gulielmus Busch picturis illustrauit sub titulo De fabro tirone inuido (“Der neidische Handwerksbursch”): Is enim, cum pauper sit, paene immerito diuitis hominis cenae inuidet, quoniam ille podagra uexatur.
25. Non sine causa miratur Holzberg N (supra n. 23), p. 52 quod theologia hic desit, id quod allegorice interpretatur. Sed illa numquam *litteris, bonis artibus* (55), *disciplinis liberalibus, circulari scientiae* (56) adiungebatur, neque eam omnino artem nominare uelis. Nam medicina, quamquam in circulo septem artium non habetur, certe ars est (quam etiam Celsus in Encyclopaedia sua unam ex *Artibus* esse uoluit).
 26. Cf. supra adn. 19 et Holzberg N (supra n. 23), p. 52, adn. 3: “metaliterarische Selbstreflexion”.
 27. Nomina heroum pleraque e Luciani Podagra 252 sqq. sumpta esse uidit Winter U 2002 (supra n. 20), 100 sq. Sed ibi Podagra Achillem hoc morbo perisse dicit, quod paulo sanius est quam id quod Pirckheimerus sibi excogitauit. Qui suam Podagram non minus audacem quam mendacem esse uoluit.
 28. Recte iudicat Tomarken AH (supra n. 4), p. 60.
 29. In dedicatione § 3 *nugari*, § 4 *has nugas mitto*.
 30. Cf. Holzberg N n. 15, p. 271; cf. n. 4, pp. 23-25.
 31. Christophori Ballistae [!] Parhisiensis in podagram concertatio, s.a. (1525), postea 1528. Incipit: *In Podagram ualidis concurrere uiribus ardet / Mens mea ...* Eum, quod mirum est, iam Michael Toxites 1570 podagrae laudatoribus adnumerauit. Alii secuti sunt. Recte hic quoque cf. n. 4, pp. 60-62, ubi plura inuenies.
 32. Ludus de Podagra [...] è uulgari Germanico in Latinum carmen coacta per H. Eobanum Hessum, Moguntiaci 1537; Germanicos rhythmos composuerat Iodocus Hesus Carthusianus. Est quasi fabella scaenica, in qua Podagra defenditur et (a iudice) absoluitur. Sequuntur piae preces poetae, tum etiam (asclepiadeis) Cantilena chori podagricorum. Cf. Tomarken AH (supra n. 4), p. 62.
 33. In laudando Cardani *Encomium* sequor Dornauii *Amphitheatrum* 1619. – Quando id *Encomium* scriptum uel editum sit, sine argumentis uarie

De podagrae laudatoribus

- suspiciantur homines docti. Flood JL (supra n. 6), p. 350 tribuit a. 1562, quamquam Germanica translatio (Meßkram Für die Podagrischen, u. Con-spectum librorum) iam a. 1557 edita est; Tomarken AH (supra n. 4), 257 adn. 30 statuit: The *Neronis Encomium* and the *Podagrae Encomium* were both composed around the year 1546. Nunc Maclean I (ed.), Girolamo Cardano: De libris propriis. The editions of 1544, 1550, 1557, 1562, with supplementary material. Edited with an introduction and chronology of Cardano's works, Mediolani: 2004, 91 sq. in libro utilissimo aliquantum luminis attulit. Nam Cardanus in scripto *De libris propriis*, quod quater edidit, bis huius encomii mentionem facit, a. 1557 (Maclean p. 205), et a. 1562 (Maclean p. 257), ita tamen ut multo antea eum id scripisse intelligas. Quod autem Maclean p. 92 primam editionem encomii uolumini cuidam Basileae a. 1566 edito (*Hieronymi Cardani [...] Ars curandi parua [...] & et alia nunc primum aedita opera*, t.1, 666-695) adscribit, errare uidetur. Non enim respicit translationem Germanicam a. 1557 editam (u. supra), quam a. 1567 denique primum in lucem prodidisse opinatur.
34. Id paulo obscurius in libris traditur: ... *nunquam tamen adeo irata est & sui oblita pudoris, ut pudenda virum [= virorum, ut uidetur] aut feminarum aut anum [= podicem in utroque sexu] aggredere-tur.*
 35. Amplissimum commentarium praebet Hellmut Flashar (transl, comm.): Aristoteles: *Problemata physica*. Berolini – Darmstadii: 1962. pp. 711-717; cf. eundem, *Melancholie und Melancholiker in den medizinischen Theorien der Antike*. Berolini: 1966.
 36. Recte Tomarken AH (supra n. 4), p. 62.
 37. In *Argumento*, quod primae parti operis (sine numero paginarum) praemisit. – In uerbis Baldei laudandis semper sequor editionem principem (a. 1661 emissam). Hominum doctorum scripta de *Solacio podagricorum* inuenies apud Stroh W, Kagerer K, *Literatur zu Jacobus Balde* (usque ad Aug. 2019): <http://stroh.userweb.mwn.de/balde-bib.html>
 38. Hor. epist. 2,1,131. Vide frontispicium uenustissimum, in quo chitarista quasi alter Apollo cantu solacia seni cuidam podagrigo affert.
 39. “Wahnsinniger du! Der du es gewagt hast, die heiligen Leiden der Podagra anzugreifen und die Herrin mit schändlichen Worten zu beleidigen.” – Quoniam Balde (ut iam Iuuenalis) in satyris interdum paulo obscurior est, lectorum commodis seruans ubique translationes Germanicas subiunxit.
 40. Horat. ars 417, quod in prouerbium cessit. – Balde scriptura *cursiua* q.d. praecipue ea notat, quae ab alio scriptore dicta affert. Ideo hunc eius morem scribendi seruauit.

41. "Den letzten soll die Krätze holen und das lumpige Fieber. (Schon wirst du, schlimmer Gintrio, sehen, was das für ein Ding ist, das du beschuldigst). Diese Krankheit kleidet sich mit Perlen und goldenen Ketten, trägt Armringe an den Händen und Smaragden am Hals."
42. Horat. epist. 1,17,30 (prouerbialiter).
43. "Ach nein! Eines so großen Geschenks der Götter bin ich nicht würdig. Dieses Los hängt nicht von den Wünschen der Menschen ab, sondern vom Schicksal. Vom Schicksal wirst du regiert, das Schicksal dient dir. Was dir schmeichelt, ist Schicksal: Sei du doch überglücklich! Die Götter haben dir die Genüsse gegeben und die Kunst, sie zu genießen [cf. Horat. epist. 1,4,7 *di tibi diuitias (!) dederunt artemque fruendi*]. Welches Geschenk würde Gintrio dafür geben, wenn er diesen Gipfel des Glücks erreichen könnte. Soll er sich doch von Bohnen und Linsen nähren und von grauer Kleie. Du (Murcia) isst Hasen und Saueuter und badest dich im Rhein(wein)."
44. "O was für eine ausnehmend treue, was für eine keusche Nymphe ist dir, guter Mann, zuteil geworden! Sie schlüpft dir hinab an Beine und Füße, bittet demütig darum, zugelassen zu werden, und begrüßt (so) den Ange-
trauten. [...] Andere (Frauen) sind unbeständig, wechseln hin und her wie der Mond, irren leichtfertig bald hier- bald dorthin, verachten ihre Männer und verraten ihre Hochzeit [proprie: "Hochzeitsschleier"], die ihnen schal geworden ist. Sie aber liebt beständig und wird (ihren Mann) kaum im Tode verlassen."
45. Sic nos parum emendate, ne dicam peruerse, *ǎ* scribere solemus. Nam etiamsi syllaba longa est, *a* tamen breuis manet.
46. In Luciani tragoediola ποδάγρα modo breuem (ut u. 2), modo longam antepaenultimam (ut u. 42) habet, accentu semper in sua sede manente. Apud Romanos in usu communi *pódagra* mutato accentu breuem antepaenultimam habet, quia muta cum liquida positionem efficere non solet. Sed poetae, ut Ouidius in uersu laudato, Graecorum pronuntiationem restituere possunt, ut sit *podágra*, paenultima syllaba longa.
47. "Hinzu kommt, dass sie leicht zu haben ist und jeder Gestalt sich anpasst. Willst du eine Pódagra? Dann ist sie kurz. Willst du lieber eine Podágra behalten. Dann wird sie lang. Darum gehört sie aber nicht zu den Mädchen für alle."
48. Quas ueteres tamen magis *publicas* quam *communes* dicebant (Spath, Thes. I. Lat. X 2, 2465, 60 sqq.); sed cf. etiam Apul. metam. 7,22,2 *publicum istum maritum... inmo communem omnium adulterum* (de asino promiscue futuente).
49. Bannier, Thes.I.Lat. III 1978, 69 sqq.

De podagrae laudatoribus

50. Pro uno Deo Christianorum Balde non semel more antiquo plures Superos ponere uidetur. Vbi tamen possis de angelis et diuis (uel sanctis), qui in caelo sunt, cogitare.
51. “Verachte die Erde, die du (unter dir) liegend mit Füßen trittst. Du bist den Himmlischen lieber. Darum haben sie dir ein hohes Gesicht und hohen Geist gegeben und Blicke, die gerade zu den Sternen gehen.”
52. Cnobbaert J (ed.), *Typus Mundi* [...]. Antuerpiae: 1627 (in primo emblemate, quo haec uerba pictura illustrantur). Hoc opus Baldeo iam a. 1628 innotuerat; cf. Wiener C in: Veronika Lukas et al. (ed.), *Christus et Cupido: Embleme aus Jacob Baldes Poetenklasse von 1628*. Ratisbonae: 2013. pp. 73-77 et Stroh W, ibidem 52 sq. Laudat Balde hanc sententiam etiam in *Eclipsi solari* et in *Vrania*.
53. “Niemand lässt sich von den Füßen her sein Porträt malen: Der zur Hälfte, bis zum Hals, gemalte Mensch, das ist (schon) das Ganze”. – Accentus grauis in *dimidiūm* positus indicat id esse aduerbium.
54. “Wenn du die Podagra erduldest, glaube, dass sie dir vom Himmel geschickt ist. Was die schlappen Philosophenschulen diktieren, lass beiseite. Wende dich zur bekannten Stoa. Wenn die Glut in den Körper dringt und wütet, lege dir den Kleanthes unter den Nacken.”
55. E Stoicis nominantur Zeno, Cebes, Seneca, Thræsea, Epictetus. Speusippus adnumeratur Stoicis etiam in *Lyricis* 3,23,66. Rarius Balde laudat Chrysippum, cui potius illudit.
56. “Willst du etwas noch Wirksameres haben, vernimm die Hauptregel: Entreiße dem Schmerz seine Maske, und du wirst sehen, dass er ein nichtiges Schrecknis ist. In Gestalt deines kranken Fußes bietet sich der Schmerz selbst als einer dar, der sich besiegen lässt und, nichts anderes, als einer, der (nur) eine verweichlichte und kleinmütige Seelen schrecken kann.”
57. “Die Tugend ist das wahre Stehvermögen des Weisen: Hast du (auch) im Liegen etwas von der echten Tugend, dann stehst du.” *Virgula post Virtus* posita indicat non *Virtutem hominis* hic dici. Sic Balde saepe interpungit.
58. Hac lingua, quam sibi ipse e uetustissimis sermonis Latini reliquiis composuit (praesertim in *Dramate Georgico*, sed etiam in aliis), ueteres Latinos locutos esse aut credit aut fingit. In *Solatio podagricorum* p. 129-133 singulorum nominum et uerborum interpretationem addit.
59. Lingua Romana (siue classica): “Flammae tuae, Podagra saeua, magna potentia est, quam poeta senex sentio. Quem semel inuasisti, euadere non potest. Pes torpore affectus sensim subsidit non aptus ullis itineribus, quia tuberculum plantam laedit. [...]” Germanice: “Groß, wilde Podagra, ist die Macht deiner Flamme, die ich greiser Dichter zu spüren bekomme. Wen du einmal ergriffen

- hast, der kann dir nicht entweichen. Der gelähmte Fuß lässt spürbar nach und wird unfähig zu jedem Gang, da ein Geschwür die Sohle peinigt.”
60. “Als das müde Schiff schon nach dem Ufer Ausschau hält...”
 61. Germani dicunt, ut hominem aliquem nequam denotent, “Teufelsbraten”, i.e. qui in gehenna assari mereatur.
 62. Martyrem eum Hieronymus (PL 22,460) fuisse testatur, nil amplius. Quae historia siue fabula fortasse orta est e morte *Hippolyti* Euripidei a suis equis direpti. Videant hagiographi.
 63. Iussu Hadriani necatus in tauro aeneo candente dicitur.
 64. Vltimus Assyriae regum saepe a Baldeo ut extremae luxuriae exemplum nominatur.
 65. Imperator Decius Christianos multos, inter quos Origenes fuit, suppliciis affecit.
 66. “Wenn der aufgewühlte Saft (dir) die brennenden Glieder zerfleischt, bleibe dabei, dir dies zu sagen: Um wie viel Schlimmeres haben (jene) Unschuldigen erduldet als du Sträfling der tödlichen Hölle? Gliedweise mit wahren Feuer gebraten füllte Laurentius den rauchenden Rost; dich versengt doch nur ein vermeintliches Feuer. Willst du dich so heiser schreien, wenn du ein vermeintliches Feuer statt eines wirklichen verdammst! Hippolytus wurde von Pferden zerrissen; dem Eustachius bot ein feuriges Rind Quartier. [...] Du liegst unversehrt auf Schwanenfedern, auf dem Bett des Sardanapalus trunken – und da beklagst du dich über die Marterqualen des Tyrannen Decius!”
 67. Cf. Seneca, Herc. fur. 437 *non est ad astra mollis e terris uia*. Doctissime de hoc et similibus dictis disputauit Hildebrecht Hommel, “Der Weg nach oben – Untersuchungen zu lateinischem Spruchgut”, in: H.H., *Symbola*, uol. 1, Hildeshemii 1976, pp. 274-289, ubi p. 278 etiam S. Benedictus laudatur: *dura et aspera per quae itur ad deum*. De podagra iter ad caelum molliente certe ante Baldeum cogitauit.
 68. Possis dubitare num post *ibis* aut post *quadrigae* uirgulae siue commata ponenda sint.
 69. Festina lente: Sic nunc quoque Latine uertitur, quod imperator Augustus Graece inuenit: Σπεῦδε βραδέως (Suet. Aug. 25,4). Quod homines docti iniuria Graecis adscribunt, ubi nusquam inuenitur.
 70. Eadem atque Epona, dea equorum, quam Celtae uenerantur.
 71. “Glaube mir: Der Weg von der Erde zu den Sternen ist nicht bequem. Wenn du (aber) duldest, dann wirst du als einer, der vieles zu dulden geübt ist, beim Marsch ins Vaterland um so viel rascher gehen. Stiefel und schnelle Quadri gen

De podagrae laudatoribus

- tragen dort nicht hin. Die Gicht eilt zwar langsam, aber in dem sie den kürzesten Weg einschlägt, kommt sie Hippona zuvor und dem Enkel des Atlas (Mercur).“
72. Quia ut sol terrestria, sic ille diuina uel spiritalia illustrat. Sic Balde in *Eclipsi solari* I 52 (Opera omnia IV 204 sq.): placet oraculum S. Augustini, *hoc est Solis in Africa exorti*.
 73. Cogitat minus de conf. 1,18,28 quam de *Enarratione in psalm.* 38,1 (Migne PL 36, 413): *Sed in rebus corporalibus aliud sunt pedes, aliud scalae, aliud pennae. Intus autem et pedes et scalae et pennae affectus sunt bonae uoluntatis. His ambulemus, his ascendamus, his uolemus*.
 74. “Auf denn: Wenn die verborgene Wut dein Innerstes geißelt und der Fuß aufgeschwollen ist, dann gib dich ganz dem Gotte hin. Stimme dem Gott zu, dann wirst du auch selbst göttlich werden.”
 75. A Seneca translatis: epist. 107,11.
 76. Cf. Theaet. 176 B: *Conandum est ab his terrestribus ad illa fugere quam celerrime. Haec autem fuga assimilatio dei* (ὁμοίωσις θεῷ) est. Cf. Hans Dieter Betz, “Gottmensch II”, Reallexikon für Antike und Christentum XII (1983). pp. 234-312, ibi de Platone pp. 263-268. Multos locos e scriptoribus Platonice congressit Max Pohlenz, *Die Stoa: Geschichte einer geistigen Bewegung* II. Göttingae: 41972. p. 174 et alibi.
 77. Vocatur non sine ironia *Hispidus*... *Sophus, & promittere verbis / Multa potens* (85,29 sq.).
 78. Philostratus, *De uitis sophistarum* 1,25 (p. 53 sq. Kayser), in editione bilingui Morel F (Parisiis: 1608) p. 543 (textus ibi uno loco uitiosus est, sed talis ut Polemonis consilium dubium non sit).
 79. Mors in picturis et emblematis tempore Baldei non falcem, sed arcum tenere solet.
 80. “Du kommst zu spät. Ich habe dich ja schon vorher kommen lassen [*stiti* a uerbo *sistere*]. Von meiner Hinschlachtung wirst du keine große Trophäe davontragen. Ich bin deinem Bogen und deinen Nachstellungen zuvorgekommen.”
 81. Mors uelut serpens sibilando morsum minatur; cf. Balde epod. 15,58 (*Opera omnia* I,290) *uana spernit sibila* (sc. draconis).
 82. Vixi: Horatius, carm. 3,29,43 (in carmine ualde Epicureo); cf. Verg. Aen. 4,653.
 83. Orationem Mortis, ut melius intelligatur, in translatione eis signis distinxi, quae non sunt in editionibus. “Du wirst sagen: “Aber bald wird man dich (davon-)tragen.” Wann bin ich (schon) gegangen? Jetzt rundet sich schon das zehnte Jahr, dass meine Diener es gewohnt sind, mich immer zu tragen. “Aber vielleicht wirst du meinen, es sei nur dann nicht schlimm, von den

Gehilfen getragen werden zu können, wenn es nicht zum Grab geht?“ Nein, auch diese Ruhe habe ich erhofft. Ruhe zu finden, ist mir nicht ungewohnt, nicht schrecklich. Deine Drohnungen sind also unnütz. Ich verachte dein Zischen. Ich habe gelebt.”

84. “Ein Schrecklicherer dräut mit heilig dröhnendem Gebrüll.” *Mugire* dicuntur oracula, ut in *Dramate Georgico* (*Opera omnia* VI 368): *Miris turgeo Phoebi / Ostentis: in me flagrans oracula mugit*; cf. *encom. toru. 20* (*Opera omnia* III 376) *mugit cortina, sc. Apollinis*.
85. “Nimm es auf mit mir, du Schmerz, meine bösertige Säge! [...] Versenge, zerschneide meinen Körper: Mein Geist wird davon unbewegt bleiben.’ Die strahlende Flamme liefert uns den Stoff zum Ruhm. Jetzt hat die unersättliche [cf. *Serv. auct. ad Verg. georg. 1,145*] Tugend etwas, womit sie sich groß tun kann” (paulum ironice).
86. “Ich suche die Qualen, die zu erdulden sind, nicht auf, weil sie brennen, weil sie martern, schmerzlich sind, sondern damit ich durch sie, in der rechten Weise geprüft, zeigen kann, dass sich ein trotziger und unbesiegbare Geist durch solche Dinge nicht bezwingen lässt. Es tobt (im Innern) mit unsichtbarem Feuer der Aufruhr: Deswegen seufze ich nicht. Er sticht: Aber ich seufze nicht. Er zerreißt (mich): Aber darum presst mir der Schmerz kein einziges Seufzen ab.”
87. Hanc differentiam minime notat Döring K, in: Hellmut Flashar (ed.), *Die Philosophie der Antike*, uol. 2/1, Basileae: 1998. p. 234. Qui moralia praecepta Stilponis tantum ad affectus extirpandos pertinere opinatur.
88. “Nichts habe ich mit den Ärzten zu schaffen: Lasst mich im größten Weh vor Wahnsinn glücklich sein.”
89. “Die hyperstoische Lehre ist wirksam, aber nicht alle Gichtbrüchigen sollten sie unterschiedslos anwenden, beruht sie doch auf einem Übermaß der Empfindungslosigkeit bzw. des von Zenon gelehrt Stumpfsinns.”
90. De quo bene Eckart Schäfer, *Deutscher Horaz*. Conrad Celtis, Georg Fabricius, Paul Melissus, Jacob Balde. *Die Nachwirkung des Horaz in der neulateinischen Dichtung Deutschlands*. Aquis Mattiacis: 1976, pp. 215-218.

Correspondence should be addressed to:

stroh@klassphil.uni-muenchen.de